

Tóth Pál Péter

A magyar népességfejlődés meghatározottsága

(Múlt, jelen, jövő)

A dolgozatban azokkal az összefüggésekkel és folyamatokkal foglalkozunk, amelyek lehetővé tették a magyarok önálló népként történő „megjelenését”, és biztosították megmaradását. Szólunk a vándormozgalom népességfejlődésben játszott szerepéről, s bemutatjuk azokat a demográfiai törvényszerűségeket, amelyek a Kárpát-medencében honfoglaló, majd új hazát alapító magyarok és utódaik népességfejlődését meghatározták, fenntartották. Ezzel kapcsolatban a demográfiai katasztrófák okozta népességvesztésekkel összefüggésben bemutatjuk az idegenek magyar népességfejlődésben, a népesség létszámának alakulásában játszott szerepét. Elemezzük az I. világháborút követő nagyhatalmi döntések magyar népességfejlődésre gyakorolt hatását, népesedési következményeit. Végezetül pedig a Kárpát-medencei magyar népességfejlődés jelenével és jövőjével kapcsolatban fejtjük ki véleményünket.

Vándorlás és népességfejlődés kapcsolata

Senki számára nem lehet kétséges, hogy a vándormozgalom keretében lejátszódó folyamatok jelentős szerepet játszanak a népességfejlődésben. Ez a szerep – attól függően, hogy a kibocsátó vagy a befogadó közösségről van-e szó – lehet pozitív vagy negatív. A vándorlás eredményeként ugyanis a befogadó közösség létszáma nő, a kibocsátó közösségé pedig csökken. A vándorlás „eredménye” azonban nem csupán a népesség létszámát csökkenti vagy növeli, hanem egyéb demográfiai meghatározottságát is módosítja.

A nemzetközi vándormozgalom legújabb kori történetének „klasszikus” folyamataiban, amelyek a XIX. század közepétől a XX. század tízes évéig tartottak, döntően a fiatal férfiak vettek részt, melynek következtében nemcsak a befogadó népesség férfi-nő arányát javították, hanem kor szerinti összetételét is fiatalították. A kibocsátó közösségekben viszont ezzel ellentétes folyamatokat

indukáltak.¹ E mozgás közvetlen népesedési hatásai mellett a folyamat közvetett hatásaival is (például az adott népesség iskolai végzettség, foglalkozás stb. szerinti megoszlásának módosulása) számolni kell. Témánk szempontjából a közvetett hatások közül a legfontosabb a vándorló termékenységevel függ össze. A vándorló ugyanis nemcsak személyével gyarapítja vagy csökkenti az új, illetve a régi közösségéhez tartozók számát, hanem utódaival is növeli, illetve hiányukkal csökkenti azt.

A vándorlás népességfejlődésben játszott szerepével kapcsolatban figyelembe kell venni, hogy e népességmozgás két nagy formája: a külső és a belső vándorlás népességfejlődésben játszott szerepe, hatása jelentős mértékben eltér egymástól. Külső vándorlás esetében ugyanis nemcsak a kibocsátó kis közösségben, az adott településen kiváltott közvetlen és közvetett népesedési hatásokat kell figyelembe venni, hanem azokat is, amelyek a tágabb közösségben, vagyis az adott ország népességében következnek be. Belső vándorlás esetében pedig, bár a vándorló csökkenti az adott településen élők számát, ennek ellenére „mozgása” rövid távon nem befolyásolja az adott ország népességének létszámát. Hosszabb távon azonban a belső vándorlás, mivel a magasabb termékenységi mutatóval rendelkező terület elhagyója általában az új lakóhely alacsonyabb termékenységi mintáját követi, hanem többek között új népesedési súlypontok létrejöttéhez járul hozzá, a lakosság összlétszámának csökkenését előidéző okok egyik eleme, összetevője is.

A továbbiakban – a fenti alapvető összefüggések figyelembevételével – azt vizsgáljuk, hogy a vándormozgalom folyamatainak népesedési következményei milyen szerepet játszottak, játszanak a magyar népességfejlődésben.

Népességfejlődésünk múltjából

A honfoglalás kori és az azt követő évszázadok magyar népességfejlődését modellszerűen egy kettős, egymást feltételező folyamat határozta meg. E folyamat egyik „eleme” a magyar nép termékenysége által determinált, s a halálózással módosított folyamatos, a magyarok lélekszámát és egyéb demográfiai meghatározottságot alapvetően meghatározó népességfejlődés. A másik „elem” pedig a különböző formában megnyilvánuló ún. külső tényező, amely a magyarok termékenységének és halandóságának együttes népesedési hatását a hozzájuk asszimilálódott idegenek s utódaik számával módosította, egészítette ki.

A második „elem” három alcsoportból állt. Az elsőhöz az ún. „hozott”, a honfoglalókkal együtt érkező nem magyar népek tartoztak. A második alcsoport az itt „talált”, a Kárpát-medencében élő nem magyar népek közül rekrutálódott.

1 A nemzetközi vándormozgalomban résztvevők összetételében az 1910-es évektől fokozatos változás következett be. Ez mindenképp a migránsok nem, kor, iskolai végzettség és foglalkozás szerinti megoszlását érintette. A nők arányának fokozatos növekedésével párhuzamosan a migránsok iskolai végzettség, foglalkozás és kor szerinti összetétele is átalakult. Az idősebb korosztály migrációs „piacon” történt jelentősebb arányú megjelenése azonban szoros összefüggésben a családegyesítés keretében lezajló migrációs mozgások 1970-es, '80-as évek során bekövetkezett általánosabbá válásával a vándormozgalom legújabb fejleményei közé tartozik.

A harmadikhoz pedig az országba hívott, befogadott, bevándorló idegen népek tagjai és utódaik közül azok tartoztak, akik az együttélés során magyarrá „váltak”, azaz a magyarokhoz asszimilálódtak. A magyarok termékenységet tehát – a fenti három népcsoporthoz tartozók közül – a magyarokhoz asszimilálódók és utódaik termékenysége folyamatosan kiegészítette.²

Az asszimilációs folyamatok fenntartásához és annak működéséhez a Magyar Királyság, az ott élő népek területi elhelyezkedése jó keretet, hátteret, feltételt biztosított. A magyarok többsége, mint ismeretes, a Kárpát-medence központi területét foglalta el, melynek következtében a központi funkciókat ellátó politikai, gazdasági, katonai, kulturális és igazgatási központok is ide koncentráálódtak. Ennek eredményeképpen az itt élő, illetve a belső vándormozgalom keretében az ország periferéiáiról a centrumba vándorló nem magyar ajkú népesség, és az e területre bevándorló külföldiek egy részének asszimilálódása, elmagyarosodása is itt, az ország központi területén volt a legdinamikusabb.³

A fentiekben vázolt folyamatok az I. világháború végéig határozták meg a magyar népesség lélekszámának alakulását, növekedését, melyben az ország területén élő magyarokhoz asszimilálódott más népek és leszármazottjaik, valamint a magyarokhoz asszimilálódott bevándorlók és leszármazottjaik termékenysége folyamatosan *kiegészítő, pótlólagos szerepet játszott*.

Törés a magyar népességfejlődésben

Az I. világháború végén a Magyar Királyság egységét a győztes nagyhatalmak felszámolták. Ennek következményei, valamint a háború polgári és katonai vesztesége a magyar népességfejlődés vonatkozásában drasztikus változást eredményezett.

A bekövetkezett változás ugyanis alapvető változást hozott a nem magyar népek magyar népességfejlődésben játszott eddigi szerepében. Az új határok közé szorított ország esetében ugyanis már nem, vagy csak alig működött az a fentiekben megfogalmazott törvényszerűség, mely szerint az ország területén élő nem magyar népek – a bevándorlók és a szélső területeken élők a többségében magyarok által lakott központi területekre vándorolva – pótlólagos forrásként szerepet játszanak a magyarok lélekszámának növelésében. A nem magyar nemzetiségűek aránya az 1910-es népszámlálás szerint 45,5 százalék volt. Ez az arány 1920-ban a megmaradt országban 10,5 százalékra, 1930-ban pedig 7,9 százalékra esett. Ettől kezdve ugyanis a belső vándormozgalom döntően már csak a modernizációs folyamatok követelményeinek kielégítését, s ezzel együtt a lakosság súlypontjainak területi átrendeződését szolgálta (és lényegében szolgálja jelenleg

2 A történeti, történeti demográfiai kutatások eredményeként ismert, hogy az államalapítás idejére a honfoglalókkal érkező nem magyar népelemek (és utódaik) döntő többsége saját etnikai identitását magyarrá „cserélte”. Ennek következtében a XI., XII. századtól a magyar népességfejlődésben játszott szerepük már nem pótlólagos és kiegészítő jellegű, hanem belesimult a magyarba, eggyé vált azzal.

3 E folyamat keretében a szélső területeken élő magyar nemzetiségűek központi területre való vándorlása is zajlott, amelynek következtében e területek fentiekben leírt szerepe még egyértelműbbé lett.

is). De nemcsak a belső, hanem a külső vándorlás népességfejlődésben játszott korábbi szerepe is megváltozott. Az új helyzetben Magyarország migrációs vonzása lényegében megszűnt. 1918 után ugyanis migrációs célországként döntően már csak a békedöntés következtében az új ország határain kívül rekedt magyarok számára jelentett s meghatározó módon napjainkban is csak számukra jelent vonzást. Ez pedig azt jelenti, hogy a bevándorló külföldiek döntő többsége, azaz a szomszédos országokban élő magyarok egy részének Magyarországra vándorlása, áttelepedése nem a Kárpát-medencében élő magyar népesség lélekszámát, hanem csak a Magyarországon élő magyarok létszámát növeli.

A fentiekben vázolt folyamatok eredményeképpen 1918 óta felgyorsult az a napjainkban is tartó folyamat, amelyet némi leegyszerűsítéssel a Kárpát-medencei magyarság mai Magyarország területére történő tömörülésével jellemezhetünk. Ennek negatív következményei a magyarországi, illetve a szomszédos országokban élő magyarok népességfejlődésében egyaránt tetten érhető. A bekövetkezett változás szükségszerű fejleményeként ugyanis (a halálozási többlettel, asszimilációs és vándorlási veszteséggel „támogatva”) felgyorsult a szomszédos országokban élő magyar nemzetiségűek létszámának, termékenységének csökkenése és kor szerinti összetételének előregedése. Amelyben nem elhanyagolható szerepet játszott a szomszédos országoknak a magyar nemzeti kisebbség homogenitását felszámoló politikája. Ez a változás egyértelműen hozzájárult a magyarok szórványosodásához, többségi néphez történő asszimilálódásához, s mindezek következményeként is az általuk lakott területek összeszűküléséhez. E folyamat hatására pedig, ha nem is egyszerre és közvetlen formában, előbb-utóbb népességcsere következik be, melynek eredményeképpen azok az értékek is semmissé válnak, amelyeket a századok során a magyarok létrehoztak.

Demográfiai szempontból – 30–50 év távlatában – a szomszédos országokban élő magyarok Magyarországra történő áttelepedésének következményei katasztrofálisak. Magyarországra történő áttelepedésük ugyanis nemcsak nem oldja meg a hazai népességcsökkenés és -előregedés folyamatát⁴, hanem a jelenleg (saját szülőföldjén) nyolc országban élő magyarság (részeinek és egészének) népességnövekedési lehetőségét, hátterét gyengíti, s még egyértelműbbé teszi a Magyarországon élők etnikai „egyneműsödését”. Mindezek következtében pedig *visszafordíthatatlanná válik a Kárpát-medencei magyar (ezen belül a magyarországi) népesség lélekszámának fogyása s a népesség kor szerinti összetételének előregedése.*

Az 1910. évi népszámlálás szerint az elcsatolt területeken élő magyar nemzetiségűek száma 3 175 000 volt, amely 1991-re 2 667 000-re csökkent (Hoóz, 1996). A bekövetkezett változást s a felvázolt népességfejlődési tendenciát a Magyarország népességszámára vonatkozó adatok egyértelműen tükrözik (1. táblázat).

4 A 2001. évi magyarországi népszámláláskor kisebbségi nemzeti-etnikai kötődést vallott külföldön születettek demográfiai jellemzőit részletesen Tóth Ágnes és Vékás János dolgozta fel (Tóth–Vékás, 2004).

1. Magyarország népességének száma 1870 és 2006 között⁵

Év	Fő
1870	12 996 653
1880	13 749 603
1890	15 231 527
1900	16 838 255
1910	18 264 533
	7 612 114
1920	7 986 879
1930	8 685 109
1941	14 668 496
	9 316 074
1949	9 204 799
1960	9 961 044
1970	10 300 996
1980	10 709 463
1990	10 374 823
2001	10 195 513
2006	10 067 000
2009*	10 013 000

*2009. januári–decemberi előzetes adatok alapján

Lásd: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/gyor/nep/nep20912.pdf>

A folyamat ezzel nem állt meg, hiszen tíz évvel később, 2001-ben a szomszédos országokban élő magyarok száma már csak 2 174 921 fő volt. Azaz az elmúlt kilencven év alatt – miközben a szomszédos országok többségi népességének lélekszáma megduplázódott – a szomszédos országokban élő magyarok lélekszáma egymillió fővel csökkent. A magyarok népesedési „tér”-vesztését a százalékos arányok még egyértelműbben tükrözik. A szomszédos országokhoz „került” területeken élő magyarok aránya ugyanis a Kárpát-medencében élőkhöz viszonyítva az 1910. évi 32,1 százalékról 1991-re 20,7 százalékra, 2001-re pedig 17,6 százalékra esett.⁶ Ezzel párhuzamosan Magyarország lakosságának száma 1920-ban (7 986 879 fő) és 1949-ben is (9 204 799 fő) csak úgy érte el a táblázatban közöltet, hogy mindkét alkalommal százezrek települtek át az új országokhoz került területekről.

5 Az első öt népszámlálás esetében a táblázat a Magyar Birodalom lakosságának számát Horvátország nélkül adja. A fő összefüggések bemutatása érdekében az 1910-re és 1941-re vonatkozó *dőlt* népességszámok a mai országtérületre vonatkoznak. 1949-től az adatok a megmaradt Magyarország népességszámait. *Forrás:* Népszámlálás 2001. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2001 és a szerző számítása a KSH népmozgalmi adatokból (Demográfiai lekérdező).

6 A környező országokban élő magyarok száma az utolsó népszámlálás adatai alapján a tíz évvel korábbihoz viszonyítva csupán Ausztriában (2001) nőtt 21,2 százalékkal. A többi országban csökkent. A csökkenés mértéke Horvátországban (2001) 26,2 százalék, Magyarországon (2001) 6,6 százalék, Romániában (2002) 11,7 százalék, Szlovákiában (2001) 8,2 százalék, Szlovéniában (2001) 27 százalék, Szerbiában (2001) 14,7 százalék és Ukrajnában (2001) 4 százalék volt.

Nem lehet tehát nem felismerni, hogy népesedési szempontból a kisebbségi sorba került magyarok és utódaik egy részének – annak ellenére, hogy rövid távon és közvetlen formában Magyarország lakosainak számát növeli – áttelepedése hosszú távon a Kárpát-medencei magyar népességfejlődés még megmaradt feltételrendszerét teszi egyre szűkösebbé.

Az áttelepülők, mint ahogyan arra rámutattunk, nemcsak a kibocsátó közösséghez tartozók lélekszámát, tagjainak lélekszámát, termékenységét csökkenti, hanem tovább szűkítik azt a teret, amelyet a szomszédos országokban még magyarok „töltenek ki”, laknak be. S ezzel – az áttelepülők szubjektív szándékaitól függetlenül – egyrészt elősegítik a helyben maradók szórványhelyzetbe kerülését, másrészt pedig, felgyorsítják a már szórványhelyzetben élő magyarok többségi néphez történő asszimilálódását, s a népességcsökkenés és az elöregedés ütemének felgyorsulását.

A fentiek eredményeként megállapíthatjuk, hogy 1918 óta a nemzetközi vándorlásból származó magyarországi vándorlási nyereség népességpótlásban játszott szerepe, amennyiben nem leszűkítve, csak a Magyarországon élők, hanem a Kárpát-medencei magyar népességfejlődés szempontjából vizsgáljuk, kétes értékű és teljes mértékben ellentétes a megelőző korszakban lejátszódó vándorlási folyamatok eredményével.⁷

Mielőtt gondolatmenetünket tovább folytatnánk, nem kerülhetjük meg annak a kérdésnek a megválaszolását, hogy a történeti demográfiai, történeti, statisztikai és földrajzi kutatásokat végző hazai szakemberek miért nem ismerték fel, hogy a trianoni békedöntést követően a többségi helyzetből kisebbségi létformába került magyarok millióinak, illetve a szülőföldjükről Magyarországra menekülők, áttelepülők százezreinek demográfiai magatartásában bekövetkezett változások milyen hatást fognak gyakorolni a magyar népességfejlődésre. Szinte érthetetlen, hogy hogyan hagyhatták figyelmen kívül a magyarországi és a szomszédos országokban élő magyarok demográfiai folyamatainak kölcsönösségét, egymásra utaltságát, egymásra hatását. Mi lehetett az oka annak, hogy mind ez ideig nem tudatosult, hogy mindaz, ami a népesedési folyamatok területén Magyarországon zajlik, *csak része a Kárpát-medencei magyar népesedési folyamatoknak, de nem azonos azzal.*

A kérdésre, az erre vonatkozó kutatások hiányában, ma még nem lehet pontos választ adni. Feltételezhető, hogy a II. világháborút megelőzően ezzel a problematikával azért nem foglalkoztak, mert azt gondolták, hogy a nagyhatalmak döntései nem véglegesek. Az országhatárokkal felszabdalt magyar népességtömbökben lejátszódó demográfiai folyamatok kölcsönösségének, egymásra hatásának felismerését feltételezhetően az is gátolta, hogy az 1918–1920 előtti népességfejlődés feltételeit biztosító folyamatok megszakadásának következményei – a háború okozta emberveszteség, a termékenység megcsappanása, valamint a világháborút követő határmegvonás miatti jelentős mértékű kényszermig-

⁷ A folyamatot azért minősítjük kétes értékűnek s nem negatívnak, mert az áttelepülő személyében közvetlen formában – az asszimilálódóval és a harmadik országba vándorlóval szemben – a magyarság lélekszámát nem csökkenti.

ráció – a kutatók előtt rejtve maradtak, s így azok hatását csak széttagoltságukban s nem együttesen vizsgálták.⁸

A sokak által remélt határkiigazításra a II. világháborút követően sem került sor. A megváltozott feltételek között, különösen 1949-et, a kommunista hatalomátvételt követően, a hivatalos politika számára a nemzeti érzés nacionalizmusnak, sovinizmusnak, irredentizmusnak minősült. Ennek a politikának évtizedeken keresztül fontos eleme volt a szomszédos országokban élő magyarok kisebbségi sorsának figyelmen kívül hagyása, a velük való foglalkozás tiltása. A sajátosan paradox helyzet abban is megnyilvánult, hogy magyarnak egyre inkább csak a Magyarországon élőket tekintették. Ez a „nézet”, „felfogás” fokozatosan teret hódított, majd rögzült, s bizonyos összefüggésekben radikális változásra ezen a területen a rendszerváltoztatást követően sem került sor. Ezek között a feltételek között a magyar népesség demográfiai változásait generáló törvényszerűség felismerése még akkor sem következett be, amikor Magyarország népességének létszáma és a szomszédos országokban élő magyarok száma csökkent, s annak negatív következményei egyértelművé és nyilvánvalóvá váltak.

A folyamatok valós természetét valójában a rendszerváltoztatással összefüggő radikális demográfiai változások tették nyilvánvalóvá számunkra. Így került sor annak felismerésére, hogy a magyarországi és a szomszédos országokban élő magyarok népesedési folyamatai széttagoltságuk ellenére sem függetlenek egymástól, hogy feltételezik egymást. A Kárpát-medencei magyar népesedési folyamatokat tehát csak akkor lehet megismerni, ha a nyolc országban zajló magyar demográfiai eseményeket hatásukban együtt, egységes folyamatként vizsgáljuk. E nélkül sem a hazai, sem a szomszédos országokban élő magyarok népesedési folyamatait, a kialakult népesedési anomáliákat, a szórványosodást és következményeit, a népesedéspolitikai gyakorlat által létrehozott hibás mechanizmusok valós természetét nem lehet megismerni és megérteni.

A jövő lehetőségei

A népesedési folyamatok, s ezen belül is a népességfogyás és az előregedés ütemét meghatározó tényezők módosítása, befolyásolása igen bonyolult, közvetlen eredménnyel ritkán kecsegtető feladat. Jellemükből következően rövid távon még a csökkentés ütemét sem lehet befolyásolni. Középtávon, 15–20 év alatt, viszont megfelelő népesedéspolitikai intézkedések eredményeként a csökkenési ütem befolyásolásának van reális esélye. Sikeresek azonban csak akkor lehetünk, ha a magyar népességfejlődés jövőjét befolyásoló, alakító elképzeléseket nemcsak a Magyarországon élőkre vonatkoztatjuk, hanem a magyarságot – szétdaraboltsága ellenére is – egy egységnek tekintjük.

Említettük, hogy 1990-et követően az ország lakosainak száma azért nem csökkent tízmillió alá, mert a bevándorlók a hazai népesség fogyását jelentős mértékben

8 A környező országokból Magyarországra beköltöző, áttelepített és menekülő magyar nemzetiségűek pontos számát nem ismerjük. A kikényszerített migráció volumenét jól érzékelteti az a tény, hogy 1919–1924 között például csak a Romániához csatolt területről kb. 200 ezren, az ezt követő tíz évben pedig további 130 ezren érkeztek Magyarországra.

ellensúlyozták. Ebből – figyelembe véve a magyar népességfejlődés 1918 előtti generáló folyamatainak eredményét – logikusan következhetne, hogy a migráció segítségével biztosított népességpótlás szervesen illeszkedhetne a magyar népességfejlődés jövőbeli folyamataihoz. Ez igaz lenne, ha az országba vándorló migránsok zöme nem a Romániában, Szerbiában és Ukrajnában élő magyar közösségekből tevődne ki. Ezzel összefüggésben azonban már kifejtettük, hogy a magyarok áttelepedése nemcsak hogy nem oldja meg a hazai népességfogyás problémáját, hanem diszfunkcionális következményei miatt ellehetetleníti a Kárpát-medencei magyar népességfejlődés távlati, jelenleg, ha töredékesen is, de még meglévő lehetőségeit. Éppen ezért, mivel feltételezhetően az ide érkezők nemzetiség szerinti összetétele a következőkben sem fog lényegesen megváltozni, célszerűbb, ha a hiányzó népesség pótlásának nem ezt az útját választjuk.

Akkor hogyan?

A termékenység területén – figyelembe véve a házasságkötések számának csökkenését, a válások gyakoriságát, az élettársi kapcsolatok általánosabbá válását, a tudatos gyermektelenség elterjedését, a gyermekvállalás későbbi életkorra történő halasztását stb. – radikális változásra a következő években sem számíthatunk. (A hazai természetes népmozgalom 1960 és 2009 közötti alakulásának legfontosabb adatait a 2. táblázat mutatja.)

2. A természetes népmozgalom főbb adatai, 1960–2009⁹

Év	Házasságkötés	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporodás, fogyás (-)	ezer lakosra			
					Házasságkötés	Élveszületés	Halálozás	Természetes szaporodás, fogyás (-)
1960	88 566	146 461	101 525	44 936	8,9	14,7	10,2	4,5
1970	96 612	151 819	120 197	31 622	9,3	14,7	11,6	3,1
1980	80 331	148 673	145 355	3 318	7,5	13,9	13,6	0,3
1990	66 405	125 679	145 660	-19 981	6,4	12,1	14,0	-1,9
2001	43 583	97 047	132 183	-35 136	4,3	9,5	13,0	-3,4
2002	46 008	96 804	132 833	-36 029	4,5	9,5	13,1	-3,5
2003	45 398	94 647	135 823	-41 176	4,5	9,3	13,4	-4,1
2004	43 791	95 137	132 492	-37 355	4,3	9,4	13,1	-3,7
2005	44 234	97 496	135 732	-38 236	4,4	9,7	13,5	-3,8
2006	44 528	99 871	131 603	-31 732	4,4	9,9	13,1	-3,2
2007	40 842	97 613	132 938	-35 325	4,1	9,7	13,2	-3,5
2008	40 105	99 149	130 027	-30 878	4,0	9,9	13,0	-3,1
2009*	36 750	96 450	130 350	-33 900	3,7	9,6	13,0	-3,4

*2009. januári–decemberi előzetes adatok alapján.

Lásd: <http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/gyor/nep/nep20912.pdf>

9 A születéskor várható átlagos élettartam 2008-ban férfiaknál 69,79 év, nőknél 77,76 év.

A nettó reprodukciós együttható 2004-ben 0,618. (A 2004. évi halandósági tábla alapján számítva.)

Az ország lakosainak száma 2009 decemberében 10 millió 13 ezer fő volt. A természetes fogyás 33 900 fő, s ez az egy évvel korábbi népességszámnál 3022 fővel kevesebb. *Forrás:* Gyorstájékoztató. Népmozgalom 2005. január–december. Közzététel: 2006. február 27., illetve Gyorstájékoztató. Népmozgalom 2006. január–november. Közzététel: 2007. február 22., 2010. február 23. www.ksh.hu.

A nemzetközi tapasztalatok viszont azt mutatják, hogy a termékenység területén is lehet változást generálni. A gyermekvállalási kedvet azokban az országokban sikerül pozitívan befolyásolni, ahol aktív és komplex – a pénzbeli támogatásokat, természetbeni szolgáltatásokat sokoldalú foglalkoztatási rendszerrel is kiegészítő – családpolitika valósul meg (Tárkányi, 2001). Abban az esetben tehát, ha megvan hozzá a közös akarat, akkor a természetes fogyás üteme s az ehhez társuló elöregedés folyamata még lassítható.

A gyermekvállalási kedv pozitív befolyásolása területén kiindulópontnak a családot tekintjük, amely a társadalom legősibb önkéntes közössége, a társadalom alapegysége, melynek legfontosabb funkciója az utódok felnevelése. Mivel jelenleg a háztartások többségében minden újszülött a szegénységbe kerülés esélyét növeli, mindenekelőtt a családok további marginalizálódási folyamatát kell megállítani (Spéder, 2002). Az anyagi javak igazságosabb elosztása révén pedig elő kell segíteni, hogy az utódok felnevelésére fordított társadalmilag elismert költségekhez mindenki egyforma mértékben járuljon hozzá.

A gyermekvállalás a családok részéről hosszú távú „befektetés”, melyre kedvezően csak a stabil feltételek hatnak, ezért a parlamenti pártok konszenzuson alapuló átfogó, kiszámítható, választási ciklusokon átívelő stabil, a gyermekvállalást hatékonyan ösztönző, s egyben a lakosság preferenciáit és megváltozott gazdasági körülményeit figyelembe vevő hosszú távú népesedéspolitikájára és annak alárendelt családtámogatási gyakorlatra van szükség.¹⁰

A fentiekkel összhangban a közgondolkodás olyan típusú átalakítására, megerősítésére is szükség van, amelynek eredményeként a gyermek az élet legfontosabb és legtermészetesebb ajándékaként jelenik meg a családban. Elfogadhatatlanná kell tenni azt a vélekedést, hogy a gyermek a szülők, mindenekelőtt az anya karrierjét gátló, lehetetlenné tevő „csapás”. A pénzügyi egyensúlyt rövid távon érvényesíteni kívánó gyakorlattal szemben tehát a távlatos népesedéspolitikának – a termékenység és a születésszám emelkedése, illetve a halandósági viszonyok területén történő javulás érdekében – a családot és a családi jellegű együttélési formákat kell támogatásban részesítenie.

Figyelembe véve a népességhiány migráció segítségével történő pótlásának hazai s a Kárpát-medencei magyar népességfejlődéssel kapcsolatos diszfunkcionális következményeit, mindaddig, amíg a népesedési folyamatok területén a remélt változást megalapozó népesedéspolitikai koncepciót nem alakítják ki, s nem vezetnek be döntően saját „forrásainkra” támaszkodva, a már közöttünk élőket kell olyan helyzetbe „hozni”, hogy valamennyien a társadalom és a munkaerőpiac aktív szereplőivé is váljanak.

A népességfogyás ütemének lassítását tehát többek között elősegíthetjük azzal, ha minden újszülött számára biztosítjuk, hogy felnőttként azonos eséllyel kapcsolódjon be a magyar társadalom életébe. Ez esetben nem a csecsemő- és gyermekhalálozás mérséklésére gondolunk, hanem arra, hogy minden újszülött egészségesen

¹⁰ Az elmúlt évtized tapasztalatai ebbe az irányba mutatnak, hiszen a családpolitika bármely elemének negatív megváltoztatása azonnali és tartósan kedvezőtlen hatással volt a gyermekvállalási kedvre. S az is megfigyelhető volt, hogy az elvett kedvezményeket hiába adták vissza, korábbi szerepüket már nem töltötték be.

és megfelelő ismeretekkel felvértezve kezdhesse felnőtt életét. Vizsgálatok hiányában nem lehet megmondani, hogy jelenleg – a rossz körülmények között élő családok életlehetőségei miatt – az újszülöttek hány százalékának nincsen esélye arra, hogy felnövekedve bekapcsolódhasson az ország társadalmi, gazdasági stb. életébe. Arányuk feltételezhetően 15–20 százalékra tehető. Úgy gondoljuk: amennyiben az ehhez a csoporthoz tartozó gyermekek felnevelésének normális körülményei megteremtődnek, akkor 2025-től, 2030-tól évente mintegy 10–15 ezer fővel több jól felkészült magyar állampolgár kezdheti meg életpályáját.

Tartalékaink azonban nemcsak ezen a területen, hanem a halandóság területén is vannak.¹¹ Csak az elmúlt tizenöt évben több mint fél millióval többen haltak meg, mint amennyien születtek. Az elhunytak számának közelmúltban bekövetkezett mérséklődése ellenére az évenként meghaltak száma továbbra is magas, s ezzel a jövőben is számolni kell. Ennek ellenére biztató, hogy az utóbbi években a férfiak élettartama is nő, és feltételezzük, hogy a fejlettségünkhöz viszonyítva jelenleg még indokolatlanul magas halandóság az elkövetkező évtizedekben mérséklődni fog. Ha ez megtörténik, és végre halandósági „mintaváltásról” beszélhetünk, akkor 2025, 2030 után e folyamat eredményét a népességcsökkenés ütemének mérséklésében is érzékelni fogjuk.

Jelenleg azonban még sokkal többen halnak meg közülünk az olyan korosztályokhoz tartozók közül, akiknek munkájára a társadalom még évtizedekig számíthatna.¹² Abban az esetben tehát, ha az ezen a területen meglévő „tartalékainkat” mobilizálva például a 60 év alattiak halandóságát 2020-ig évenként előbb „csupán” 10, majd 20 százalékkal csökkentjük, akkor ezzel a népességcsökkenés ütemét jelentősen lassíthatjuk.

Következtetés

Népesedési gondjaink megoldása területén sikeresek akkor lehetünk, ha a magyar népességfejlődés jövőjét befolyásoló, alakító elképzeléseket nemcsak a Magyarországon élőkre vonatkoztatjuk, hanem a népességfejlődéssel kapcsolatos hosszú távú feladatok megfogalmazásakor a magyarságot – szétदारaboltsága ellenére is – egy egységnek tekintjük. Annak érdekében tehát, hogy a Kárpát-medencei magyar népességfejlődés további lehetőségei hosszú távon fennmaradjanak mindenekelőtt szemléletváltásra és annak alárendelt népesedéspolitikára és cselekvési programra van szükség.

Összességében megállapíthatjuk: abban az esetben, ha a következő évtizedekben az újszülöttek egészségesen és megfelelő ismeretekkel felvértezve kezdik meg felnőtt életüket, illetve ha a korai elhalálozások számát mérsékeljük, akkor – még a jelenlegi szinten konzerválódó termékenység mellett is – anélkül érünk el haladást a lakosság számának megőrzésében, az

¹¹ Magyarországon évente másfélszer több férfi hal meg átlagosan, mint az Európai Unió országában.

¹² 2004-ben a meghaltak 8,4%-a tartozott a 15–49 éves korosztályhoz és 9,9% a 60–65 évesekhez. Feltételezésünk megvalósulása esetén évente több mint 2400 honfitársunk maradhatna még közöttünk.

előregedés ütemének mérséklésében, hogy ebben a szomszédos országokból áttelepülő magyar nemzetiségűeknek fontosabb szerep jutna. Ezzel pedig az első jelentősnek mondható lépést tesszük meg a Kárpát-medencei magyarság népességfejlődésének reorganizálásában, lélekszámának megőrzésében.

Irodalom

- Hoóz István (1996): *A nemzetiségi struktúra átalakulása a Kárpát-medencében*. Statisztikai Szemle, 74. évf. 11. 937.
- Spéder Zsolt (2002): *A szegénység változó arcai. Tények és értelmezések*. Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, Budapest, 68–84.
- Tárkányi Ákos (2001): *Népesedéspolitika Nyugat- és Észak-Európában*. In: Cseh-Szombathy László–Tóth Pál Péter (szerk.) (2001) 482–507.
- Tóth Ágnes–Vékás János (2004): *Határok és identitás*. In: Kovács Nóra – Osvát Anna – Szarka László (szerk.): *Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből III*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 135–190.